

חיסכון לכל ילד כביטוי של אוריינטציה ממוקדת ילד והשפעתה על משפחות ילדים בעוני

יובל סער-הימן¹

"אני שבאתי ממשפחות מצוקה, יודע מה משמעות הקצבאות. מי שבא ממקום אחר מחפש פתרונות שמתאימים לילדי שוק ההון, ולא לילדים רעבים".
השר אלי ישי, ראש ועדת השרים לבחינת קצבאות הילדים (אצל סיני, 2008)

תוכנית **חיסכון לכל ילד**, בדומה לצעדי מדיניות אחרים, מבטאת תפיסות חברתיות וערכיות נרחבות יותר מהיעדים המוצהרים שלה. על כן, בחינה קרובה של הנחות היסוד שהיא מבוססת עליהן מאפשרת ללמוד על האופן שבו מדינת ישראל תופסת את אחריותה כלפי ילדים, ואת הביטוי של תפיסה זו הלכה למעשה. באופן ספציפי, המאמר ינתח את האופן שבו התוכנית משקפת את העקרונות של אוריינטציה ממוקדת ילד, המבוססת על שתי מגמות חברתיות: האחת, מדיניות ההשקעה החברתית, המדגישה את אחריות המדינה להשקעה בילדים כדי שבעתיד יהפכו לאזרחים יצרניים וישתלבו במנגנוני השוק החופשי; והאחרת, תהליך האינדיבידואליזציה של ילדים, המדגיש את היותם של ילדים ישויות נפרדות ממשפחותיהם, בעלות קשר עצמאי עם המדינה. המאמר מדגים כיצד כל אחת מהמגמות האלו באה לידי ביטוי בתוכנית חיסכון לכל ילד, ומצביע על האופן שבו השילוב של שתי המגמות האלו יוצר תנועת מלקחיים המייצגת תהליכים חברתיים רחבים יותר, ואלה חותרים תחת המטרות המוצהרות של התוכנית. כלומר הם אינם מקדמים שוויון חברתי ואף מגדילים, בטווח הקצר והארוך, את הפערים בין ילדים החיים בעוני לכאלו שלא. בסוף המאמר מוצעים שלושה קווי מתאר למדיניות חלופית, שבה תוכנית חיסכון לילדים תשקף אוריינטציה לרווחת משפחות, ותיישם טוב יותר את מטרותיה.

1 עמית תוכנית מארי קירי, המחלקה לעבודה סוציאלית, Royal Holloway University of London, בריטניה; בתר (פוסט) דוקטורנט, מכון חרוב, האוניברסיטה העברית בירושלים

מילות מפתח: תוכנית חיסכון לכל ילד, עוני, אוריינטציה ממוקדת ילד, זכויות ילדים, הגנת ילדים

1. הקדמה

במאמר זה אבקש לבחון את החיבור בין התפיסות הערכיות והתאורטיות העומדות בבסיסה של תוכנית חיסכון לכל ילד, לבין האופן שבו המדינה תופסת את אחריותה כלפי ילדים. על בסיס ניתוח ביקורתי המדגיש את הפוליטיות של המדיניות ואת הפרקטיקה של טיפול בילדים והגנה עליהם, אטען כי אף שמטרתה של תוכנית חיסכון לכל ילד היא צמצום העוני הבין-דורי, הרי היא משקפת תהליכים פוליטיים רחבים שמשמרים ומייצרים חוסר שוויון, ופוגעים דווקא במשפחות ובילדים בעוני.

אפתח את המאמר בהצגה של שלוש אוריינטציות מרכזיות לטיפול בילדים ולהגנה עליהם: אוריינטציה להגנת ילדים, אוריינטציה לרווחת משפחות, ואוריינטציה ממוקדת ילד. בהמשך אראה כיצד תוכנית חיסכון לכל ילד היא ביטוי מובהק לגישה ממוקדת ילד, ואתאר כיצד עקרונות אלו משפיעים לרעה דווקא על משפחות וילדים החיים בעוני באופן כללי, ועל ילדים החיים בעוני במצבי סיכון וסכנה במיוחד. לבסוף אציג קווי מתאר למודל חלופי, המקדם ערכים של אוריינטציה לרווחת משפחות.

2. הפוליטיקה של הגנת ילדים: אוריינטציות שונות לטיפול בילדים ולהגנה עליהם

בשלושים השנים האחרונות גוברת ההכרה בכך שמערכת הגנת הילד משקפת מבני כוח חברתיים, ושתהליכי הטיפול במשפחות ובילדים אינם מתרחשים רק בזירה הבין-אישית שבין הורים, ילדים ואנשי מקצוע, אלא נטועים בתוך הקשר פוליטי רחב (Parton, 2014). מערכות הטיפול בילדים וההגנה עליהם מתהוות על בסיס תפיסות ערכיות, היסטוריות, תרבותיות וכלכליות, ואלה מתבטאות באופן שבו המדינה תופסת את האחריות שלה לשלומם ולרווחתם של ילדים והוריהם, וגם ביחסה לאוטונומיה וליכולת הפעולה של פרטים, משפחות וקהילות.

במהלך שנות ה-90 התפתח סיווג המבוסס על הנגדה בין שתי אוריינטציות מרכזיות לטיפול בילדים ובמשפחות במצבי סיכון וסכנה: האחת היא אוריינטציה להגנת ילדים (*child*)

protection), המבוססת על נקודת מבט ערכית של פטרנליזם של המדינה והגנת הילד (*state paternalism and child protection*). היא תופסת את המדינה כאחראית להגן על שלומם הפיזי והרגשי של ילדים, וקוראת להתערבות נרחבת שלה כדי להגן על ילדים מפני טיפול הורי לקוי. האחרת היא אוריינטציה לרווחת ילדים – שירותים למשפחות (*child welfare - family services*), המבוססת על נקודת המבט הערכית של הגנה מודרנית על המשפחה הביולוגית ועל זכויות הורים (*the modern defense of the birth family and parents' rights*), ושמה דגש על חשיבותה של המשפחה הביולוגית ועל שימורה – גם עבור ילדים וגם עבור הוריהם (Featherstone et al., 2014).

השוני בין נקודות המבט אינו רק ערכי, תאורטי ואנליטי; הוא בא לידי ביטוי גם בהסדרים המשפטיים במדינות שונות, בפרקטיקות ובתוכניות ההתערבות שהן נוקטות, וכמובן בחלוקת המשאבים שהמדינה מקצה לטובת טיפול בילדים ובמשפחות במצבי סיכון. כך למשל, באוריינטציה להגנת ילדים מטרת ההתערבות תהיה הפחתת סיכון והגנה על ילדים, והכלי המרכזי להגשמתה יהיה שימוש בחוק, בדגש על עבודה על פי נהלים אחידים ונוקשים. באוריינטציה לשירותים למשפחות, לעומת זאת, המניע להתערבות הוא ההכרה שיש משפחות הזקוקות לסיוע, ועל כן תפקידם של המדינה בכלל, ושל שירותי הסיוע בפרט, הוא מתן תמיכה וסיוע להורים בגידול ילדיהם (Fargion, 2014).

בעשור השני של שנות ה-2000 מצאו גילברט ואחרים (Gilbert et al., 2011) כי התפתחה אוריינטציה שלישית למערכות הגנת הילד, אוריינטציה שהם מכנים **ממוקדת ילד** (*child focused orientation*). אוריינטציה זו, שתעמוד במוקד המאמר, התפתחה על רקע עליית האידיאולוגיה הנאו-ליברלית, שעקרונותיה הם, בין השאר, צמצום תפקיד המדינה וההוצאה הציבורית והחלת מנגנוני השוק החופשי על המגזר הציבורי ועל שירותי הרווחה, והיא מדגישה ערכים של אינדיבידואליזציה ואחריות אישית (תימור-שלוין, 2020). אוריינטציה ממוקדת ילד מעלה על נס את ההכרה בילדים כישויות נפרדות, בעלות קשר עצמאי עם המדינה. בהתאם, אחריות המדינה כלפי ילדים אינה מוגבלת לעיסוק צר בסיכונים שהם עלולים להיות חשופים להם ובהתעללות בהם. סיכון במובנו הצר הוא רק אחד הגורמים העלולים לפגוע בהתפתחות של ילדים או למנוע אותה, והמדינה לוקחת על עצמה אחריות נרחבת לסיפוק כלל התנאים המתאימים להתפתחותם ולצמיחתם של ילדים (Gilbert et al., 2011).

חשוב לציין כי שום מערכת אינה נוקטת גישה אחת בלבד, ובכל מדינה אפשר לזהות שילוב של האוריינטציות השונות בתוך מערכות הגנת הילד. כך למשל, בהקשר הישראלי טוענים גוטפריד ובן אריה כי אפשר לאפיין את מדיניות הטיפול בילדים בסיכון בישראל כ"קרובה ביותר לאוריינטציה להגנת הילד, חותרת לאוריינטציה לשירותי משפחות, וכוללת אבני בניין של אוריינטציה ממוקדת ילד" (Gottfried & Ben Aryeh, 2019, p. 141).

3. תוכנית היסכון לכל ילד כביטוי של אוריינטציה ממוקדת ילד

מדיניות ממוקדת ילד מושפעת מהתפתחותן של שתי מגמות חברתיות ופוליטיות: האחת – התפתחות התפיסה של השקעה חברתית, והאחרת – התפתחות ההכרה בזכויות ילדים, שהביאה עימה גם דגש חברתי מוגבר על אינדיבידואליזציה של ילדים. בחלק זה של המאמר אציג את המגמות האלו, ואדגים כיצד הן מתבטאות בתוכנית היסכון לכל ילד.

היסכון לכל ילד ומדיניות השקעה חברתית

המושג **מדינת ההשקעה החברתית** (*social investment state*) מתאר אוסף של רעיונות וסוגי מדיניות שונים שהתפתחו במהלך שנות ה-90 כחלופה לעקרונות המנחים של מדינת הרווחה (*social welfare state*). ביסודם של רעיונות ההשקעה החברתית עומדת ההנחה ולפיה השתלבות בשוק החופשי היא הדרך הטובה ביותר להכללה חברתית, ומטרת העל של מדיניות חברתית היא ליצור אזרחים יצרניים שמשתתפים בשוק העבודה. כדי להשיג את המטרה הזאת מדיניות חברתית צריכה לספק לאזרחים תנאי פתיחה שווים להכללה חברתית, ולא להגן עליהם מפגעי השוק; להיות טרמפולינה, ולא רשת ביטחון (Cantillon & Van Lancker, 2013). במילים אחרות, לעומת מדינת הרווחה המסורתית, המבקשת להשקיע משאבים באזרחים **בהווה** באמצעות רשת ביטחון סוציאלית והגנה מפני פגעי השוק החופשי, הרי מדינת ההשקעה חברתית מבקשת להשקיע משאבים בהון האנושי של אזרחיה כדי שיוכלו להשתלב **בעתיד** בשוק החופשי.

בישראל, העובדה שתוכנית היסכון לכל ילד נולדה בתגובה לדרישת המפלגות החרדיות לביטול הקיצוץ בקצבאות הילדים (רפאלי וחרמץ, 2018) מדגישה את המעבר ממדיניות רווחה למדיניות של השקעה חברתית. ביטול הקיצוץ, וההשקעה התקציבית בתוכנית שבאה בעקבותיו, לא באו לידי ביטוי בהווה של הילדים ומשפחותיהם. במקום זאת, הכסף הזה נותב להשקעה בעתידם של הילדים. ביטוי נוסף לכך שהתוכנית משקפת תפיסה אידאולוגית של השקעה חברתית אפשר למצוא גם בדבריו של שר האוצר משה כחלון עם הצגת התוכנית: "יחד עם הפיקדון מהשירות הצבאי, צעיר בישראל יוכל לצאת לחייו החדשים עם כמות משמעותית של עשרות אלפי שקלים שיאפשרו לו לממן לימודים, לפתוח עסק או לרכוש דירה" (אצל לביא, 2006). כלומר, השר ביסס את הרציונל של התוכנית על כך שהילדים של היום ישתמשו בעתיד בכסף שהמדינה משקיעה בהם כדי לקחת חלק פעיל ויצרני בחברה, על בסיס המנגנונים השונים של השוק.

באמירתו זו ביטא השר את התפיסה שתפקיד המדינה הוא לספק לצעירים נקודת פתיחה טובה יותר ביציאתם לחיים הבוגרים, אך בסופו של דבר האחריות להצלחה מוטלת על האינדיבידואל. תפיסה זו היא בעלת משמעות קריטית, שכן היא מסיטה את המוקד

מאחריות חברתית קולקטיבית לאחריות של הפרט. כלומר, אם הילדים של היום, כשיפתחו את החיסכון, לא ישתמשו בו כדי ללמוד או לרכוש דירה או לפתוח עסק, ההשלכות של החלטתם יהיו באחריותם (יש שיאמרו – באשמתם), מכיוון שכשלו בהתנהלותם האישית.

תוכנית חיסכון לכל ילד ותהליך האינדיבידואליזציה של ילדים

המגמה השנייה שהשפיעה על התפתחותה של האוריינטציה ממוקדת הילד היא תהליך האינדיבידואליזציה של ילדים ותפיסתם כסובייקט אוטונומי מהוריהם. אפשר לזהות את ראשיתה של מגמה זו באמנה לזכויות הילד, שנחתמה בשנת 1989, ומהווה תשתית מרכזית למדיניות הטיפול בילדים ברחבי העולם. האמנה כוללת רכיבים רבים, אך יש הטוענים (Featherstone et al., 2014) כי המרכזי שבהם הוא עיגון התפיסה ולפיה ילדים הם בני אנוש בזכות עצמם – בניגוד לתפיסה הרואה בהם בני אנוש בהתהוות – ולכן הם זכאים לזכויות ייחודיות כפרטים וכקבוצה, בנפרד מזכויותיהם של הוריהם ושל בני משפחתם האחרים (מורג, 2010). לשינוי זה יש השלכות רבות והרות גורל על האופן שבו המדינה תופסת את חיי המשפחה, את האחריות שלה לתנאי החיים של ילדים ולהתפתחותם התקינה: ככל שרשויות המדינה לוקחות על עצמן את האחריות הכוללת לקידום זכויותיהם של ילדים, להתפתחותם הכוללת ולהגנה עליהם, כך הן נדרשות להעמיק ולהרחיב את מעורבותן בחיי הילדים, זאת על חשבון תפקידם המסורתי של הורים (רוטלוי, 2006). מהלך זה יוצר מתח מובנה בין השאיפה של המדינה לאפשר לילדים למצות את כל זכויותיהם ולהגן עליהן, לבין השאיפה שלה לאפשר למשפחות פרטיות ואוטונומיה ולהימנע מחדירה מיותרת לחייהן. הקושי לאזן בין שתי השאיפות הללו לבין היישום המקובל של מודל זכויות הילד עלול ליצור התרכזות יתר בילד, לעיתים על חשבון ראיית המשפחה כמכלול (זפרן, 2010). כך נוצר קונפליקט שבמקרי קיצון עלול ליצור פיצול בין צורכיהם וטובתם של הורים לבין אלה של ילדיהם, ולהציבם כמי שנאבקים זה מול זה על זכויות (מאסס, 2010).

אפשר לראות כיצד רכיב הפיצול בין דאגה לילדים לבין דאגה להוריהם מתבטא בתוכנית חיסכון לכל ילד. שכן ההשקעה בילדים בעזרת קצבאות הילדים נעשית באמצעות העברת כספים להוריהם והגדלת המשאבים המשפחתיים, ואילו ההשקעה בילדים בתוכנית חיסכון לכל ילד עוקפת את ההורים ומבקשת להגדיל את המשאבים של הילדים בנפרד מהוריהם. התוכנית משקפת את הפיצול בין הורים לילדיהם מכיוון שהיא מפקיעה מההורים את האוטונומיה להחליט כיצד להשתמש בכספי ההעברה שהם מקבלים מהמדינה, וכופה עליהם להשקיע אותם בחיסכון לילדיהם.

4. תנועת המלקחיים של אוריינטציה ממוקדת ילד והשפעתה על ילדים ועל משפחות בעוני

במובנים רבים, קיימת לכאורה סתירה מובנית בין מדיניות של השקעה חברתית לבין מדיניות המקדמת אינדיבידואליזציה של ילדים: האחת מתמקדת ב**עתידם** של ילדים, ואילו האחרת מתמקדת באיכות חייהם **בהווה**. אף שמדובר במגמות אוניברסליות, שאינן אמורות להשפיע בצורה שונה על קבוצות אוכלוסייה שונות, אני מבקש לטעון שעבור ילדים החיים בעוני ומשפחותיהם, שתי מגמות אלו – המשתקפות גם בתוכנית חיסכון לכל ילד – לא זו בלבד שאינן סותרות זו את זו, אלא אף יוצרות יחדיו תנועת מלקחיים פוגענית המייצרת ומשמרת אי שוויון חברתי.

אחת הזירות שבהן פגיעתה של תנועת המלקחיים הזאת במשפחות ובילדים החיים בעוני בולטת במיוחד היא מערכת הגנת הילד. בשנים האחרונות מתפתח גוף ידע נרחב המצביע על ייצוג לא פרופורציונלי של משפחות בעוני במערכת הגנת הילד, וחושף את קיומו של **שיפוע חברתי** (*social gradient*) במערכות הגנת ילדים. כלומר, ככל שמצבה החברתי-כלכלי של משפחה נמוך יותר כך גדלה ההסתברות למעורבות של מערכת הגנת הילד בחייה (Bywaters et al., 2020). פטריסטון ועמיתותיה (Featherstone et al., 2018) קושרות בין מציאות קשה זו לבין התפתחותה של הגישה ממוקדת הילד באקלים של חוסר שוויון חברתי ועוני. לטענתן, החיזוק שנתנה גישת ההשקעה החברתית לתפיסה ולפיה על מערכות הגנת ילדים לפעול מוקדם ככל האפשר כדי "להציל" ילדים, ובאופן ספציפי ילדים בעוני, מטיפול לא הולם של הוריהם, לצד הפיצול בין זכויות וחובות הורים לבין זכויות ילדיהם, יצרו מדיניות פיקוחית וחודרנית כלפי משפחות החיות בעוני מחד גיסא, וצמצום של התמיכה במעגלי התמיכה של ילדים מאידך גיסא. כידוע, בהקשר הישראלי, מגמות אלו משמעותיות במיוחד לאור העובדה ששיעור העוני בישראל הוא מהגבוהים במדינות ה-OECD (OECD, 2021).

נשאלת השאלה אם תוכנית חיסכון לכל ילד, שהיא השקעה אדירה של המדינה בילדים, יכולה לסייע בצמצום העוני ולהשפיע על האופן שבו מטפלת המדינה במשפחות ובילדים הפגיעים ביותר בחברה. אני מבקש לטעון שלא, ולהדגים כיצד במתכונתה הנוכחית התוכנית משקפת דווקא את פגיעתה של תנועת המלקחיים הזאת במשפחות ובילדים בעוני.

אף שזרוע ההשקעה החברתית מבקשת לייצר שוויון הזדמנויות עבור ילדים החיים בעוני, הרי כל עוד המענק של התוכנית הוא רק טיפה קטנה בים של חוסר שוויון חברתי, היא עלולה דווקא להגדיל פערים חברתיים, ולא לצמצמם. פינטו וגוטליב (2019) מצאו קשר מובהק בין מצבם החברתי-כלכלי של הורים בשלב שבו התחילה התוכנית לבין גובה הסכום שהצטבר עבור ילדם בגיל 18. כלומר, ככל שמצבם הכלכלי של ההורים טוב יותר, הם

יכולים לנתב סכום נוסף מהקצבה לטובת החיסכון, ולהשקיע במסלולי חיסכון בעלי תשואות גבוהות יותר, כך שילדיהם יקבלו מענק גבוה יותר. כמו כן, אף שטרם נעשו מחקרים שבחנו את האופן שבו צעירים משתמשים בחסכונות, אפשר להניח שעבור צעירים שגדלו בעוני, שאינם נהנים מתמיכה כלכלית של משפחתם וגם מתמודדים פעמים רבות עם חובות, הכסף שיקבלו בגיל 18 ינותב לצרכים מיידיים ובסיסיים שנדרשים להתמודדות עם עוני, ולא ייעשה בו שימוש למטרות שהציב השר לשעבר כחלון – כלומר, להפוך לאזרחים יצרנים ויעילים שאינם מכבידים על צמיחת המשק. כך, בסופו של דבר, ייתכן מאוד שדווקא צעירים החיים בעוני יספגו ביקורת על האופן שבו הם עשויים להשתמש בהשקעה של המדינה בהם, בדומה לטענות הנשמעות כלפי האופן שבו אנשים החיים בעוני משתמשים בתשלומי העברה (דורון, 2008). זאת ועוד, השפעתה של תפיסה זו על הורים החיים בעוני היא מרחיקת לכת, שכן הם מתויגים לרוב כמי שכשלו בהשתלבות בשוק החופשי, ועל כן עלולים להשפיע על יכולתם של ילדיהם להשתלב בשוק כשיגדלו.

הזרוע האחרת של תנועת המלקחיים, האינדיבידואליזציה של ילדים, היא בעלת שתי משמעויות פוגעניות מיידיות וישירות עבור משפחות שחיות בעוני: האחת, ההכנסה המיידית של המשפחות נפגעת. עבור משפחות ממעמד חברתי-כלכלי גבוה ההפחתה החודשית בקצבאות הילדים היא שולית, אך עבור משפחות החיות בעוני סכום זה יכול להיות משמעותי מאוד, וחסרונו עלול לפגוע ביכולת שלהן להיענות לצרכים הראשוניים ביותר של ילדיהם. בהקשר של ילדים במצבי סיכון וסכנה, חשוב לציין שעוני הוא גורם סיכון טראומתי, והוא בגדר פגיעה מתמשכת בזכויות ילדים. עם זאת, באופן אבסורדי, אף שמרבית הילדים המטופלים במערכת הגנת הילד חיים בעוני, רובן המוחלט של ההתערבויות בארץ ובעולם מכוונות לשינוי אופי ההורות (והתנהלות ההורים), ולא לשינוי מצב העוני שהם חיים בו. ההשקעה בתוכנית חיסכון לכל ילד על חשבון השקעה בצרכים המיידיים של משפחות מחזקת מגמה זו, ומטשטשת את האופן שבו עוני משפיע על מצבי סיכון וסכנה של ילדים.

המשמעות השנייה של ניתוב ההקצבה לחיסכון היא חיזוק התפיסה שעל המדינה לדאוג לילדים בנפרד מדאגתה למשפחותיהם. כאשר המדינה מפקיעה מידי המשפחה את החלטה על השימוש בכסף, היא מחזקת את ההנחה שהורים אינם יכולים לקבל החלטות מיטביות עבור ילדיהם. גם בהקשר זה משפחות החיות בעוני נפגעות יותר, מכיוון שהמסר הזה מכוון אליהן בצורה מוגברת, שכן הן אלו המתקשות לחסוך ללא תוכניות בשל הכנסתן הנמוכה.

5. סיכום

אף שהניתוח שלי מציג נקודת מבט ביקורתית כלפי התוכנית והתפיסות העומדות בבסיסה, אינני מבקש לבטל את חשיבותה, נהפוך הוא. היא חשובה גם בהיותה תוספת להשקעת המדינה באזרחיה (שצומצמה עם קיצוץ הקצבאות ב-2013) וגם בהיותה אוניברסלית ושואפת, לפחות ברמה העקרונית, לקדם שוויון חברתי. על כן, לסיכום המאמר אבקש להציע שלושה קווי מתאר למדיניות חלופית, שבה תוכנית חיסכון לילדים תתבסס על אוריינטציה לרווחת משפחות.

ראשית, חלק מרכזי בבעייתיות של התוכנית במתכונתה הנוכחית טמון בהקשר המדיניות הרחב שהיא מתבצעת בו. כלומר, העובדה שההשקעה בתוכנית באה על רקע שיעורי עוני גבוהים ועל חשבון קצבאות הילדים הנמוכות – גובה קצבאות הילדים ביחס להכנסה הממוצעת בישראל הוא מהנמוכים במדינות ה-OECD (OECD, 2019) – יוצרת מצב של פגיעה מיידית במשפחות הזקוקות לקצבאות יותר מכול. על כן, כדי שהתוכנית תוכל לממש את יעדיה, היא אינה יכולה לבוא במקום תשלומי העברה ישירים. שנית, כדי להכיר ביכולת הפעולה של משפחות וביכולת שלהן לקבל החלטות, יש לקדם רכיב של בחירה בתוכנית. כך למשל, אפשר שהכניסה לתוכנית תהיה מיידית ואוניברסלית, אך למשפחות תהיה אפשרות לצאת ממנה או לשנות את גובה ומסלול ההשקעה בה בנקודות זמן מסוימות. שלישית, כדי שהתוכנית תספק מענה מותאם למשפחות החיות בעוני ותצמצם אי-שוויון, יש להכניס אליה רכיבים פרוגרסיביים שיהפכו את ההשקעה בה לכדאית. כך למשל, ניתן להציע למשפחות החיות בעוני מאציינג של המדינה לטובת הפקדת חסכונות, או להציע להן מענקים חד-פעמיים לחיסכון.

לדעתי, שינויים אלו – שכבר קיימים מודלים שונים למימושם (להרחבה ראו גל ואחרים, 2016) – יאפשרו לתוכנית חיסכון לכל ילד לקדם תפיסות וערכים של אוריינטציה לרווחת משפחות. כלומר, היא תדגיש את אחריות המדינה לספק לאזרחיה ביטחון סוציאלי בהווה תוך כדי מחויבות וחתימה לצמצום אי-שוויון, ותשאף לקדם את זכויותיהם של ילדים תוך כדי מחויבות לקשר שלהם עם משפחתם והכרה בחשיבות האוטונומיה המשפחתית.

מובן שלצורך מימוש מלא של עקרונות אלו נדרש מהלך רחב יותר משינוי התוכנית עצמה. עם זאת, במאמר זה ביקשתי להדגיש את החיבור בין האופן שבו המדינה תופסת את תפקידה ביחס להתפתחותם של ילדים לבין התוכנית, ואת ההשפעה של תפיסות אלו על ילדים ומשפחות בעוני. במובן הזה, אני תקווה שפיתוחו של מודל חדש לתוכנית ישקף תפיסה אחרת של אחריות המדינה כלפי ילדים, ובאופן ספציפי – כלפי ילדים החיים בעוני ומשפחותיהם.

מקורות

- גל, ג', מדהלה-בריק, ש', גרינשטיין-זייס, מ', וקובינטון, מ' (2016). תכנית חיסכון לילדים בישראל: רקע וסקירת חלופות. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- דורון, א' (2008). העניים כ"אחר": עוני בישראל בשנות האלפיים. **ביטחון סוציאלי**, 77, 28–9.
- זפרן, ר' (2010). זכויות הילד במשפחה כזכויות יחס. בתוך ת' מורג (עורכת), **זכויות הילד והמשפט הישראלי** (עמ' 129–159). רמות – אוניברסיטת תל אביב.
- לביא, צ' (2006, 4 בדצמבר). ועדת הכספים אישרה: "חיסכון לכל ילד" יוקדם. **Ynet** מאסס, מ' (2010). **בשם טובת הילד: אובדן וסבל בתהליכי אימוץ**. רסלינג.
- מורג, ת' (2010). עשרים שנה אחרי: תפיסת זכויות הילד על פי האמנה בדבר זכויות הילד. בתוך ת' מורג (עורכת), **זכויות הילד והמשפט הישראלי** (עמ' 15–62). רמות – אוניברסיטת תל אביב.
- סיני, ר' (2008, 14 במאי). הצעת משרד הרווחה: חשבון חיסכון לכל ילד – במקום מתן תוספות לקצבאות הילדים. **דה מרקר**.
- פינטו, א' וגוטליב, ד' (2019). **תכנית חיסכון לכל ילד: השלכות על האי שוויון, וחלופות מדיניות**. מחקרים לדיון, 130. המוסד לביטוח לאומי.
- רוטלוי, ס' (2006). אחריות המדינה בקידום זכויות ילדים. **המשפט: כתב עת לענייני משפט**, 22, 3–11.
- רפאלי, ת' וחרמץ, ש' (2018). **תוכניות לקידום חיסכון לילדים ככלי לצמצום עוני בין דורי**. דוח מחקר: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- תימור-שליון, ש' (2020). מרחב מבוקר: פרקטיקות ביקורתיות במחלקות לשירותים חברתיים. בתוך מ' קרומר-נבו, ר' סטריאר וע' וייס-גל (עורכים), **ביקורת בפעולה: פרקטיקות ביקורתיות בשדה החברתי בישראל** (עמ' 149–194). רסלינג.
- Bywaters, P., Scourfield, J., Jones, C., Sparks, T., Elliott, M., Hooper, J., et al. (2020). Child welfare inequalities in the four nations of the UK. *Journal of Social Work*, 20(2), 193–215.
- Cantillon, B., & Van Lancker, W. (2013). Three shortcomings of the social investment perspective. *Social Policy and Society*, 12(4), 553–564.
- Fargion, S. (2014). Synergies and tensions in child protection and parent support: Policy lines and practitioners cultures. *Child & Family Social Work*, 19(1), 24–33.
- Featherstone, B., Gupta, A., Morris, K., & White, S. (2018). *Protecting children: A social model*. Policy Press.
- Featherstone, B., White, S., & Morris, K. (2014). *Re-imagining child protection: Towards humane social work with families*. Policy Press.

- Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (2011). *Child protection systems: International trends and orientations*. Oxford University Press.
- Gottfried R., & Ben-Arieh, A. (2019). The Israeli child protection system. In L. Merkel-Holguin, J. Fluke, & R. Krugman (Eds.), *National systems of child protection* (pp. 139–171). Springer.
- OECD (2019). Family database, indicator PF1.3. family cash benefits.
- OECD (2021). Poverty rate, Indicator. doi: 10.1787/0fe1315d-en
- Parton, N. (2014). *The politics of child protection: Contemporary developments and future directions*. Palgrave Macmillan.